

Wat is Bildung?

En hoe verhoudt het zich tot ALE¹?

Een korte inleiding door Lene Rachel Andersen

Bildung is een complex en lastig grijpbaar fenomeen. Het begrip heeft diepe wortels in het Europese denken en onderwijs. In de oudheid noemden de Grieken het Paideia, en in de 17e eeuw zagen protestantse Piëtisten het als persoonlijke religieuze, spirituele en morele groei naar het beeld (Duits: *Bild*) van Christus. Van 1774 tot ongeveer 1810 benaderden denkers als Herder, Schiller en Von Humboldt Bildung als een seculier fenomeen en brachten het in verband met emotionele, morele en intellectuele ontwikkeling, met enculturatie en opvoeding, en met iemands rol als burger. Deze seculiere, Duitse opvatting van Bildung inspireerde de Deense uitvinding van folk-bildung (volksontwikkeling) in de jaren 1840 en 1850, d.w.z. Bildung niet alleen voor de bourgeoisie, maar ook voor de plattelandsjeugd in Denemarken. Folk-bildung maakte een onderklasse mondig en stelde Denemarken in staat een vreedzame transformatie door te maken van een arme, agrarische absolute monarchie naar een welvarende, geïndustrialiseerde democratie. Onze beschaving bevindt zich thans in een overgangsproces van geïndustrialiseerde natiestaten naar een gedigitaliseerde wereld waarin iedereen moet kunnen gedijen. Om dit vreedzaam te laten gebeuren, moeten we iedereen zelfredzamer maken en hebben we folk-bildung voor de 21e eeuw nodig.

Er bestaan vele definitie van Bildung. De definitie van het Europees Bildung-netwerk is als volgt:

Bildung is de combinatie van de scholing en kennis die nodig zijn om zich in de samenleving goed te kunnen ontplooiën, en de morele en emotionele rijpheid om zowel een teamspeler als persoonlijk autonoom te zijn.

Bildung is ook je wortels kennen en je een voorstelling kunnen maken van de toekomst.

Hieronder zal ik vier aspecten van Bildung uiteenzetten die betrekkelijk concreet zijn en die, in hun onderlinge samenhang beschouwd, ons kunnen helpen de complexiteit van Bildung te vatten en er in de volwasseneneducatie mee om te gaan. De vier aspecten zijn overdraagbare kennis en inzicht, niet-

¹ ALE = Adult Learning and Education. Door de toevoeging 'Learning' heeft de term ALE in principe een bredere betekenis dan wat we in Nederland volwasseneneducatie noemen.

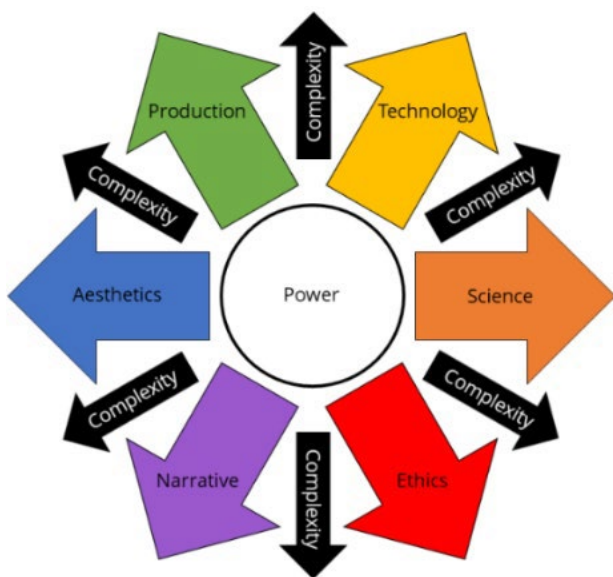
overdraagbare kennis en inzicht, uitbreiding van het verantwoordelijkheidsbesef en empowerment van burgers.

Overdraagbare kennis / verbreding van de horizon

Het eerste aspect van Bildung betreft het vermogen om de wereld waarin je leeft te begrijpen en de kennis die wij elkaar kunnen bijbrengen om dit inzicht te verwerven. Tot de overdraagbare kennis behoren wetenschap, wiskunde, ambachten, taal, verhalen, filosofie, politieke ideologie, religieuze dogma's, geschiedenis, kaartlezen, hoe je een fiets repareert, de verkeersregels, hoe je online een treinkaartje koopt, hoe je moet koken, wat je niet op sociale media moet zetten, enzovoort, dus niet alleen academische kennis maar ook alledaagse kennis (in het Duits: *Allgemeinbildung*).

Deze kennis kunnen we opdoen door middel van boeken, televisie, YouTube-video's, leraren, vrienden, enz. Aangezien we dit soort kennis kunnen overdragen van de ene persoon op de andere, en we onze horizon altijd kunnen verbreden, kunnen we dit ook horizontale kennis en inzicht noemen.

De Bildungsroos is een model dat de samenleving uitbeeldt als bestaande uit zeven domeinen: productie, technologie, esthetiek, (politieke) macht, wetenschap, narratief en ethiek. Zoals met alle modellen is het een vereenvoudiging die ons in staat stelt een patroon te zien dat anders moeilijk te verklaren is.

De reden waarom het de Bildungsroos wordt genoemd en niet de Samenlevingsroos, is dat wij om ons optimaal te ontplooiën alle zeven domeinen in onze samenleving moeten begrijpen. Onze innerlijke wereld moet zeggezegd een afspiegeling vormen van de buitenwereld. Ons verstand moet zoveel mogelijk van alle zeven domeinen kunnen bevatten, zodat wij ons in onze samenleving veilig kunnen bewegen en weloverwogen beslissingen kunnen nemen.

Naarmate samenlevingen groter en complexer worden, en elk afzonderlijk domein ook complexer wordt, moeten wij nog meer kennis aan elkaar overdragen opdat iedereen de samenleving kan begrijpen en daarin

kan gedijen. De Bildungsroos laat zien dat we, om goed te kunnen functioneren en te kunnen ontcijferen wat er in onze omgeving gebeurt, vele soorten overdraagbare kennis nodig hebben, en dat we altijd onze kennis op een bepaald gebied kunnen verdiepen en specialist kunnen worden, of onze horizon kunnen verbreden en een bredere context kunnen begrijpen.

Voor overdraagbare kennis hebben wij tal van instellingen en programma's, van basis-, voortgezet en hoger onderwijs tot informeel onderwijs en allerlei vormen van een leven lang leren. Er bestaan verschillende pedagogische/didactische methoden, en alle moderne samenlevingen weten hoe ze hiermee kunnen omgaan; we moeten er alleen prioriteit aan geven. Om deze overdraagbare kennis werkelijk inzicht te laten worden, moeten wij onze kennis in de echte wereld uitproberen en/of erover nadenken, alleen of in gesprekken met anderen.

Niet-overdraagbare kennis / emotionele diepgang en moraliteit

Het tweede aspect van Bildung betreft onze morele en emotionele ontwikkeling. Dit is het soort kennis dat voortkomt uit het leven zelf: teleurstellingen verwerken, verliefd worden, liefdesverdriet, kinderen krijgen, een wedstrijd verliezen, een wedstrijd winnen, een band opbouwen met vrienden, verantwoordelijkheid nemen, falen, slagen, voor een zieke ouder zorgen, een echtgenoot verliezen, iets opmerkelijks bereiken op het werk, enz. Terwijl we deze diverse soorten ervaringen doormaken, kunnen we ervan leren, en leren we hierdoor over onszelf en andere mensen, maar het is een soort kennis die niet rechtstreeks kan worden overgedragen. Ik kan anderen vertellen over mijn liefdesverdriet, maar zonder iemand anders liefdesverdriet te bezorgen is het niet een soort kennis die ik rechtstreeks kan doorgeven.

Door met andere mensen om te gaan, door al dan niet aan hun verwachtingen te voldoen, door fouten te maken of te slagen, en door allerlei vormen van tegenslag waaraan wij ons moeten aanpassen, ontwikkelen we een ander soort inzicht en groeien we op een andere manier dan wanneer we onze horizon verbreden.

We verwerven emotionele diepgang en hopelijk hogere morele aspiraties naarmate we beseffen dat we anderen (of onszelf) niet tekort willen doen. Wij kunnen dit dus opvatten als verticale ontwikkeling of verticale kennis en inzicht.

In de 20e eeuw is dit in de ontwikkelingspsychologie onderzocht door onder andere Jean Piaget, Lawrence Kohlberg en Robert Kegan. Maar het is ook wat Jean-Jaques Rousseau als *éducation* onderzocht in *Émile* (1762), wat Johann Gottfried Herder Bildung noemde in *Auch eine Philosophie der Geschichte zur Bildung der Menschheit* (1774) en wat Friedrich Schiller Bildung noemde in *Über die ästhetische Erziehung des Menschen in einer Reihe von Briefen* (1795).

Volgens Schiller zijn er drie soorten mensen, elk gekenmerkt door een fase van Bildung:

- **De fysieke, emotionele persoon**, die in de greep is van zijn emoties en ze niet kan overstijgen.
 - Volgens Schiller hebben we, om onze emoties te overstijgen, rustgevende schoonheid nodig, esthetiek die onze emoties kan afstemmen op de normen van de maatschappij. We kunnen ons dan transformeren in:

- **Een persoon van de rede** die zich heeft geconformeerd aan de morele normen van de maatschappij en zich die normen eigen heeft gemaakt; deze persoon kan die normen en verwachtingen niet overstijgen.
 - Volgens Schiller hebben we, om de normen te overstijgen, stimulerende schoonheid nodig, esthetiek die ons kan raken en wakker schudden, en die ons onze emoties weer laat voelen, waardoor we de verwachtingen van anderen kunnen overstijgen en kunnen worden:
- **Een vrije, morele persoon** die zowel zijn eigen emoties kan voelen als wat goed en fout is volgens de gemeenschappelijke morele normen. Omdat deze persoon zowel zijn eigen emoties als de verwachtingen van anderen heeft overstege, kan hij nu voor zichzelf denken en is hij dus vrij.

Wat Schiller suggereert, is dat we deze verticale kennis en ontwikkeling indirect kunnen verwerven, via de kunsten. Door naar mooie muziek te luisteren en je te laten meeslepen, kun je “de emotionele spieren spannen” en emoties ervaren die je anders misschien niet gewaar zou worden. Hetzelfde geldt voor grote literatuur, waar de auteur ons op zodanige wijze met de personages laat vereenzelvigen dat we voelen wat zij doormaken. Door middel van grote kunst kunnen wij dus, indirect, niet-overdraagbare kennis en niet-overdraagbaar inzicht toch overdragen.

Een andere manier om Schillers drie fasen van Bildung of manieren om in de wereld te staan te formuleren is:

- Is mijn leven een streven naar lichamelijke bevrediging?
- Is mijn leven een streven naar erkenning en sociale status?
- Is mijn leven een streven naar wat juist is en hoe ik dat kan bereiken, zelfs als sommige van de mensen die het dichtst bij me staan dat misschien niet waarderen?

Daarnaast is er nog een vierde fase, die Schiller niet vermeldt:

- Laat ik anderen groeien?

Via onze culturele instellingen zoals theaters, bibliotheken, bioscopen, concertzalen, enz., en via toneelschrijvers, acteurs, regisseurs, orkesten, enz. hebben we wel degelijk manieren om verticale, niet-overdraagbare kennis te bevorderen, maar dat gebeurt door bemiddeling en vereist hooggeschoolde kunstenaars om het te laten plaatsvinden. Om deze ervaringen verticaal inzicht te laten worden, moeten wij over de kennis nadenken, hetzij alleen, hetzij in gesprekken met anderen. Alle moderne samenlevingen hebben kunstenaars die de niet-overdraagbare kennis en inzicht kunnen omzetten in esthetiek/kunst; we moeten er alleen prioriteit aan geven.

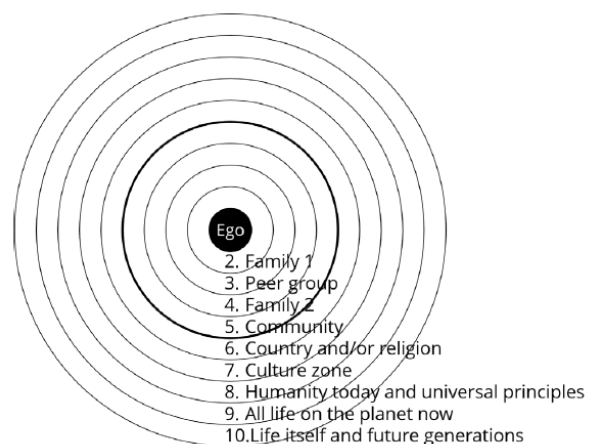
Uitbreiding van het verantwoordelijkheidsbesef

Het derde aspect van Bildung betreft de vraag met welke sociale groepen wij ons identificeren en waarvoor wij verantwoordelijkheid kunnen nemen. De gemakkelijkste manier om dit te illustreren is aan de hand van het model “Circles of Belonging”:

Dit model heeft tien cirkels en het gaat niet zozeer om het aantal cirkels maar om het feit dat de complexiteit naar buiten toe toeneemt.

De eerste “cirkel” waarover wij controle krijgen en verantwoordelijkheid kunnen nemen is ons eigen lichaam en onszelf, het Ego; van daaruit breiden we onze wereld uit. Familie 1 is de familie waarin je geboren wordt, “peer groups” beginnen we te vormen rond ons vijfde levensjaar, en Familie 2 is de familie die je vormt op volwassen leeftijd. Cirkel 5, Gemeenschap, kan verscheidene gemeenschappen omvatten, zoals je werkkring, geloofsgemeenschap, sportclub, enz.

Cirkels 2-5 zijn de echte gemeenschappen waarin we iedereen kennen of tenminste persoonlijk contact kunnen hebben.

De 6^e kring waartoe je behoort is de natie, een denkbeeldige gemeenschap, waardoor deze radicaal verschilt van de binnenste cirkels. In de natiestaat zijn miljoenen mensen die wij nooit zullen ontmoeten. Toch moeten wij ons met hen identificeren om bereid te zijn belasting te betalen en ons te bekommeren om hen en het land als geheel.

In de meeste functionerende democratieën is de 6^e kring verbonden door een gemeenschappelijke taal, een openbaar schoolsysteem, gemeenschappelijke feestdagen en tradities, een literaire traditie en publieke radio en televisie. In het Westen hebben we de afgelopen 200 jaar geprobeerd iedereen te leren om zich om deze 6e kring te bekommeren en goede, loyale burgers te worden, iets waar we veel in hebben geïnvesteerd.

In de 21^e eeuw hebben we nog steeds functionerende, democratische natiestaten nodig waar we als individu verantwoordelijkheid voor moeten nemen door actieve burgers te zijn, maar we moeten ook verantwoordelijkheid nemen voor ons cultuurgebied (d.w.z. Europa), de mensheid wereldwijd, het welzijn van al het leven en alle biotopen over de hele wereld, en het welzijn van het leven in de toekomst. Ons bewust zijn van, ons verbonden voelen met, en verantwoordelijkheid nemen voor de cirkels 7-10 maakt dat er nieuwe eisen aan ons worden gesteld.

Door middel van nationale culturele instellingen en plaatselijk en nationaal cultureel erfgoed zijn wij erin geslaagd een sterk gevoel van nationale identiteit te creëren, en de meeste onderwijssystemen zijn met dit doel opgezet. Het creëren van een gevoel van identificatie met de wereld buiten ons eigen land stuit op de meeste plaatsen om te beginnen op een taalbarrière; in de tweede plaats kan het nemen van de eerste stap buiten een culturele comfortzone een hele uitdaging zijn.

Gelukkig kunnen we dankzij de technologie in real time zien wat er in de rest van de wereld gebeurt, en kunnen we contact leggen met mensen over de hele wereld. In alle landen zijn immigranten uit de hele wereld. We zijn er alleen nog niet uit hoe we dit in te zetten als een Bildung-mogelijkheid voor iedereen en tot een manier om een gevoel van identiteit en verantwoordelijkheid te ontwikkelen in alle tien kringen waartoe we behoren.

Burgervorming / folk-Bildung

Burgervorming betekent dat mensen zich toegerust en gemotiveerd voelen om zich als burger in te zetten; het betekent dat zij de innerlijke drijfveer en het zelfvertrouwen hebben om hun stem te laten horen en betrokken te raken. Folk-Bildung is de plek om dat te oefenen.

De Deense volkshogescholen slaagden er 175 jaar geleden (en tot op zekere hoogte nog steeds) in folk-bildung te creëren en generaties jonge Denen te motiveren tot maatschappelijke participatie. De Highlander Folk School in Tennessee heeft van de Deense volkshogescholen geleerd en daar enorm veel succes mee gehad, maar dit is de kant van Bildung die waarschijnlijk het minst is onderzocht. Nuttige methoden om de schuchteren moedig te maken en de ongeïnteresseerden geïnteresseerd te maken verschillen waarschijnlijk van persoon tot persoon. Maar woede, frustratie, een gevoel van onrechtvaardigheid of een persoonlijk belang bij specifieke thema's kunnen goede uitgangspunten zijn voor activisme, en activisme gedragen door een roep om verandering is een geweldig uitgangspunt voor onderwijs en Bildung.

De vier aspecten samenbrengen

Bildung is zowel het proces als het resultaat. Om goed te kunnen functioneren in de uiterst complexe samenlevingen van de 21e eeuw hebben mensen zeer complexe Bildung nodig. Wij kunnen en moeten betere Bildung-mogelijkheden ontwikkelen, voor iedereen en voor verschillende levensfasen. Voor individuen is de 21e eeuw een ontwikkelings- en leerproces dat zich gedurende hun hele volwassenheid, gedurende hun hele leven zal voortzetten.

De manier om de Bildung van elk individu te bekijken is dus niet te focussen op het resultaat of op de vraag “Hoeveel Bildung heeft deze persoon?”. In plaats daarvan moet de vraag zijn of het individu een toegenomen horizontaal en verticaal inzicht ervaart, het leven steeds zinvoller vindt naarmate hij ouder wordt, zich steeds beter in staat voelt om als burger maatschappelijk actief te zijn, en zich nieuwsgierig en gemotiveerd voelt om zijn kringen van verbondenheid uit te breiden, in plaats van zich uit kringen terug te trekken om zich comfortabel en veilig te voelen. Als iemand in de loop der jaren niet meer existentiële diepgang en zin ervaart, zich niet begrepen, gerespecteerd en vertrouwd voelt onder zijn gelijken, of worstelt met burn-out of angst, kan het de moeite waard zijn na te gaan of in dit geval onvoldoende Bildung het probleem is.

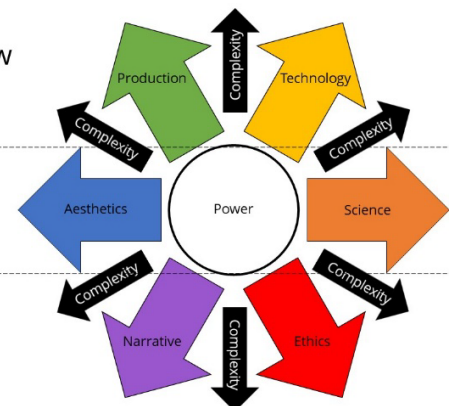
Hoe verhoudt zich dit tot ALE?

Adult Learning and Education was jarenlang op veel plaatsen hoofdzakelijk gericht op het verbeteren van de vaardigheden van mensen voor de arbeidsmarkt, wat betekent dat het zich voornamelijk richtte op twee domeinen van de Bildungsroos: productie en technologie. Esthetiek (de kunsten), politieke macht (maatschappijleer), wetenschap (omwille van de wetenschap), narratief (of het nu religie, geschiedenis en/of politieke ideologie is) en ethiek (zeg maar filosofie) zijn allemaal ondergebracht in de categorie “leuk als hobby”. In plaats van een instrument voor persoonlijke Bildung en emancipatie te zijn, heeft ALE de markt bediend. Als belastingbetalers, vakbonden, bedrijven en andere financiers van volwasseneneducatie hebben wij in elkaar geïnvesteerd als arbeidskrachten, niet als burgers.

What is physically possible here and now

What might be possible

What ought to be

Deze eenzijdige benadering en investeringen zijn vanuit een algemeen Bildungsperspectief niet alleen problematisch voor het individu, maar betekenen ook dat wij collectief, als samenlevingen, het vermogen verliezen om kwesties op alle gebieden en de wisselwerking daartussen door middel van een goed onderbouwde en rijke gedachtewisseling in de publieke sfeer aan de orde te stellen. We discussiëren over bruto binnenlands product en werkgelegenheid alsof dat is waar de politiek over zou moeten gaan. (De meeste westerlingen die dit horen, denken waarschijnlijk “Maar dat IS waar het in de politiek om gaat!”, wat de stelling alleen maar bevestigt).

De Bildungsroos laat zien waarom dit beperkte idee over wat belangrijk is een probleem vormt:

De twee bovenste domeinen, Productie en Technologie, vertegenwoordigen wat hier en nu fysiek mogelijk is. Het midden staat voor wat mogelijk zou kunnen zijn, en de onderkant voor wat zou moeten zijn.

Door onszelf te leren alleen datgene aan te pakken wat hier en nu fysiek mogelijk is, en ons af te leren om datgene te onderzoeken en aan te pakken wat mogelijk zou kunnen zijn en wat zou moeten zijn, kunnen we de volgende aspecten nooit op een productieve manier benaderen:

- **Democratie**, hoe een actief burger te zijn, en wat voor soort beleid en nieuwe instellingen we nodig hebben om, bijvoorbeeld, de uitdagingen aan te gaan die onze natiestaten individueel niet aankunnen, waaronder:
- **Digitalisering** en de uitdagingen die hieruit voortkomen voor de democratie en de bestaande economie.
- **Duurzaamheid** en oplossingen voor milieuproblemen, waaronder van klimaatverandering.
- **Onderwijs voor iedereen**, ook voor migranten uit andere culturen en mensen met leerproblemen. Wie zegt dat de enige manier om aan de samenleving bij te dragen bestaat uit het verrichten van werk dat aan de groei van het bbp bijdraagt?

Door Bildung (zoals hierboven beschreven) centraal te stellen bij ALE, kan ALE:

- **voor het individu** een instrument voor persoonlijke emancipatie als burger en als volledig mens zijn.
- **voor gemeenschappen** een ontmoetingsplaats zijn om samen te werken en problemen op te lossen; zeer waarschijnlijk een factor die kan bijdragen aan een verbetering van de geestelijke gezondheid.
- **voor werkgevers** een bron zijn van een ander soort gemotiveerde en creatieve arbeidskracht met een dieper inzicht in duurzaamheid, de wisselwerking tussen de stakeholders van het bedrijf en de manier waarop medewerkers verantwoordelijkheid kunnen nemen voor duurzame ontwikkeling, inclusie enz. op de werkplek.
- **voor de samenleving** een basis zijn voor een goed onderbouwde democratische discussie over de meest cruciale en complexe vraagstukken waar de mensheid, onze toekomst en de enige planeet die we hebben voor staat.